

1848 előzményei és emlékei Nyitrán és vidékén

Nyitra városának, mint a magyar ügy képviselőjének, a magyar mivolt hordozójának képe napjainkra már teljesen kifakult. Nemcsak az összmagyar, de már szinte a felvidéki nemzettudatból, történelmi tudatból is. Eme üdvtelen jelenség ellenére e városnak több magyar nemzet- és államtörténelmi vonatkozása van, mint azt a modern kori szlovák városimázs-építés képes lenne is valamikor véka alá rejtteni. A magyarhoni tudatból Nyitra városa a magyar társadalom érdekhatáraitól való távol esése miatt kopott ki. A magyar élet 20. századi folyamatos kitolása a városból és környékéről szintén serkentette e jelenséget. A hazai felvidéki ösztársadalmi tudatban pedig győzedelmeskedett ama fokozatosan erősödő szlovák állami nemzetdogma, mely Nyitrát szinte csak kizárólagos ószláv-szláv-szlovák központnak hirdeti. Ám a frissen vert ószláv városimázs vakolatát lehántva fölfeslik előttünk a Kárpát-medencei magyar sikertörténet megannyi emlékezetes mozzanata, jeles kiválósága. Ezen írásomban az 1848-as magyar forradalom és szabadságharc Felvidék e magyar végeire eső történéseit, előzményeit, jelenségeit szeretném górcső alá venni, amiből kiderül, hogy a magyar lét és az 1848-as magyar szabadságharc ügye korántsem volt olyan harmadlagos dolog a 19. század elején e vidéken, mint ahogy az 21. századi heverőink kényelméből tűnhetne.

Mit nyújtott Nyitra és környéke az 1848-as magyar szabadságharcnak? Mivel járult hozzá, hogy e nemzeti megmozdulásunk elérje sikereit? Nyitrán már ideje korán, a reformkort megelőző évtizedekben is felfedezhetjük példáit a magyar nemzet ügye érdekében tett cselekedeteknek. A Habsburg monarchiában a 18. század végétől a németesedés ellenében újonnan támadó magyar nemzeti igények érvényesítését tartotta fontosnak a magyar nemesség és értelmiség nemzeti érzelmű rétege. Forgách Miklós ghymesi és gácsi gróf a Nyitrához közeli Ghymes várának ura, a ghymesi uradalom birtokosa. Családja a fekete nemességhez, a nemesség azon rétegéhez tartozott, mely a Magyar Királyságot Szent István királyunk óta szolgálta és mely e földnek és vidéknek mindenkoron őrzője és védője volt. Forgách Miklós, ez ősi család sarja korának kiváló haladó gondolkodású államembere volt. 1777-ben Mária Terézia kinevezte

Nyitra vármegye első világi főispánjának, miután a mindenkori nyitrai püspöktől megvonta Nyitra vármegye főispáni rangját. Magyarország nádori címének esélyes aspiránsa volt, ám e székbe végül nem választott be. Műkedvelő és író. Haladó gondolkodásáról, a hatalom helytelen gyakorlásáról írt munkái és azon tette tanúskodik, hogy Batsányi Jánost választotta 1793-ban magántitkárának. Azt a Batsányi Jánost, ki 1787-ben Kazinczy Ferencsel és Baróti Szabó Dáviddal megalapította az első magyar irodalmi társaságot és elindították az 1792-ig fennálló első magyar irodalmi folyóiratot, a Magyar Museumot. Maga Kazinczy Ferenc tántoríthatatlan hazafinak tartotta Forgáchot és ódát írt tiszteletére. A grófnál töltött magántitkári évei alatt Batsányit azzal vádolták meg, hogy részt vett az 1794. évi Martinovics-féle mozgalomban. Gróf Forgách Miklós magántitkárát mindvégig vállalta. Ám Batsányit elfogták a császáriak és bebörtönözték, ami ellen az ügy komolysága miatt a nagy hatalmú gróf sem tudott mit tenni.

A reformkor idejében egy következő ispán emelkedett ki rendeletével az akkori szokványok közül. Malonyay János nyitrai főispán 1831-ben úgy rendelkezett, hogy a megyei jegyzőkönyvek ne latinul, de magyarul írássanak. Nyitra a magyar kiválóságok kinevelésében is jeleskedett a reformkorban és az azt megelőző időkben. Nyitrán folytatta tanulmányait Táncsics Mihály, a forradalmi események nagy alakja. Czuczor Gergely reformkori költőnk is e városban folytatta tanulmányait, kinek forradalmi hangvételű versét Kossuth lapjában közölték.

Az 1700-as évek első felében Grassalkovich Antal gróf támogatásával alapított nyitrai piarista kolostor gimnáziuma jeleskedett a reformkor magyar nagyságainak kinevelésében. A piarista kolostor temploma Szent László lovagkirályunknak lett szentelve, emlékül a király nyitrai 1095-ös elhalálzására. A magyar lovagkirályról így megemlékezni nem esett nehezére az akkori egyháznak Nyitrán, mivel a török–magyar háborúk idején edződött nyitraiak és Nyitra vidékiek a török veszedelem elvonulása után üdvözölték a harcos szent emlékének ilyen nemű megtisztelését. S hogy a vitéz szellemmel kéz a kézben a magyar jelleg is jelentős volt a városban akkortájt, arról nem csupán a Szent László-i kegyelet ad tanúbizonyságot, de a Nyitrai Magisztrátus 1771. évi döntése is, mely arról szólt, hogy a tárgyalások nyelvét latinról, melyet nem mindenki beszélt a városi tanácsosok közül, a mindenki által beszélt magyarra változtatta. A magyar jogfolytonosság emlékei e földön máig felfedezhetők, s a reformkor idejében erőst élők voltak a város falai közt élő közösség tudatában is.

A jó lovas katonának kezdetű népdalunk éppen a fentebb említett Nyitrán és vidékén valaha élő vitézi szellemnek állít zenei emléket. E népdalunkat 1911-ben gyűjtötte Kodály Zoltán a Nyitrához közeli Zsérén. A magyar vitézi virtust, katonai bravúrt és huszárcsínyt megéneklő dalunk a 17. századi török–magyar háborúk korának dallamvilágát őrzi. Népünk kiforrott zenei érzékét és értékeit századokon át fenntartani tudó képességét bizonyítja ama tény, hogy e dallamra báró Amade Lászlónak, a csallóközi Nyékvárkony, Felbár és Bős urának 1730 környékén írt, A szép fényes katonának arany gyöngy élete című versét igazította rá. Csallóközi 18. századi huszárelet, melynek Amade László jeles képviselője volt, valamint Nyitra vidéke és

Zoborvidék népének lelkében rejlő magyar vitézi emlékezet nem csupán e veretes népdalunkban egyesült és érvényesült, de a csallóközi Királyfiakarcsáról származó Jeszenák János báró személyében is, mikor is őt 1848-ban Nyitra vármegye ispánjának nevezték ki. Báró királyfiaként Jeszenák János felesége Forgách Alojzia, a fentebb említett Forgách Miklós rokona. A báró nem tért el a Nyitra vármegyében akkortájt még erőst élő vitézi hagyománytól, és amikor 1848-ban Szemere Bertalan belügyminiszter javaslatára Nyitra vármegye főispánjává nevezték ki, Jeszenák báró rövid időn belül tetteivel a kinevezés jogosságáról és helyességéről adott tanúbizonyságot. A vármegye teljhatalmú kormánybiztosává, majd a felvidéki szlovák felkelők ellen küzdő honvédcsoportok kormánybiztosává nevezték ki.

A báró sikerének tekinthető az 1848. szeptemberi szlovák felkelés kivédése. Szeptember 26-án Szenicénél, majd szeptember 28-án Ótura és Miava között a mozgósított nemzetőrök és a 34. gyalogezred két százada súlyos vereséget mért a szlovák felkelőkre. Megemlítenéd, hogy Jeszenák mozgósított nemzetőrei nagyrészt szenicei birtokának szlovák jobbágysai voltak. A szlovák és magyar fél részéről is szinte már elhallgatott, kevésbé ismert tény, hogy ezen északi vármegyékben, mint Nyitra is volt, a magyar hon ügyéhez több szlovák csatlakozott, mint magához a szlovák nemzetébresztők által gerjesztett szlovák felkeléshez. Ugyancsak Jeszenák tevékenységének köszönhető, hogy Lipótvár magyar kézen maradt. Az ingatag jellemű Karl Bibra ezredes és az itt állomásozó négy román határőrszázaddal szembeni erélyes fellépésével elérte, hogy 1848. október 16-án a lipótvári erődre kitűzzék a magyar lobogót. A lipótvári erőd így 1849 februárjáig magyar kézen maradt. Az Országos Honvédelmi Bizottmány köszönőlevelében ekképp méltatta Jeszenák báró intézkedéseit: „Azon intézkedései kormánybiztos úrnak, melyek Lipótvár parancsnokát a magyar birodalmi zászló kitűzésére kényszerítették, az Országos Honvédelmi Bizottmány részéről szívesen és teljesen méltányoltatnak.” A szabadságharc ellenségei viszont Morvaország felől lestek a Nyitra vármegyei történésekre, ezért Jeszenák ispán megkezdte a Balthasar Simunich császári altábornagy Morvaországban csoportosuló csapatai elleni felkészülést. A haderő fölállítását megszervezte, viszont mégsem járt sikerrel, mivel december 16-án a Nagyszombat melletti ütközetben a magyar seregek döntő vereséget szenvedtek, és Simunich császári altábornagy december 20-án megkezdhette Lipótvár ostromát. Jeszenák előbb Érsekújvárra kényszerült visszavonulni, majd innen 1849 januárjában szintén kivonult és a komáromi erődöt választotta főhadiszállásául.

1849 júliusában az Aradra húzódó Görgey Artúr vezette fel-dunai hadsereghez csatlakozott. Az augusztus 13-i fegyverletétel során jutott az orosz cári seregek kezére, és a többi magyar politikussal együtt átadták őt is az osztrákoknak. A szabadságharc leverése után felségárulás vádjával a vérbíróság halálra ítélte. 1849. október 10-én Pesten végezték ki. A pozsonyi kecskekapui evangélikus temetőben lévő családi kriptában helyezték örök nyugalomra. Az oroszlanlelkű bárót a Nyitra vármegyei vitézi hagyományok méltó képviselőjének tekinthetjük, s hogy e vitézi jelleg áthagyományozódhat, arra nemcsak magának Jeszenák bárónak fényes személye szolgál ékes bizonyítékul, de a báró dédunokájának személye is, ki maga a felvidéki magyar mártírpolitikus, gróf Esterházy János volt.

Az 1848-as forradalmi események magában a városban, Nyitrán a lakosság között is rezonáltak. Annak ellenére, hogy a városi értelmiség vegyesen állott hozzá a szabadságharc ügyéhez, mivel a szlovákság nemzeti érdekeit nem vette figyelembe, a lakosságban mégis megtermett azon csoport, mely tettelegesen is ki akarta fejezni a magyar szabadságharcra való egyetértését. Nyitrán a legsúlyosabb büntetést az Akasztófa-hegyen lévő bitón hajtották végre. Az időben az uralom önkényének tekintett jelképet célozták meg a nyitrai márciusi ifjak és ledöntötték azt.

Nemcsak a nyitrai lakosság, a megyei nagyurak, de az egyházi személyek sem maradtak el a szabadságharc ügyétől, sem egyházvezetői, sem lelkészi szinten. 1848–49-ben Palugyay Imre ült a nyitrai püspöki székhelyen. A forradalom háborús, înséges éveiben, hónapjaiban az igaz keresztény erényektől vezérelve feladatának érezte felkarolni a püspökség nehéz sorsú szegényeit. Püspöki körlevelében arra buzdította papjait, hogy a nemesfémből készült, nem feltétlenül szükséges liturgiai eszközöket összegyűjtsék és azzal támogassák a hon ügyét. Palugyay nemes tevékenysége Kossuth Lajos fülébe is eljutott. 1849-ben kitüntették a Szent István Rend Középkeresztjével.

A püspök jeles magatartása mögött nem maradtak el a nyitrai születésű Erdősi Imre (eredeti nevén Poleszni) tábori pap erényei sem. Sőt. Erdősi szlovák származású egyházi ember lévén a magyar vitézi virtus huszárcsínyben megmutatkozó sajátosságát a harc hevében akképp rögtönzötte, hogy a győztes branyiszkói csatában a IV. hadtest élén általa hordozott feszületet az ellenség közé vetette, így buzdítva a csatában a honvédeket, hogy ne hagyják azt a harc viharában odaveszni. A szabadságharc leverése után bujdosni kényszerült. Később tanítóként dolgozott, majd idős korában hazaköltözött Nyitrára. Itt halt meg, itt is van eltemetve a nyitrai városi temetőben, mely síremlékei által krónikása a magyar szabadságharc Nyitráról származó jeles alakjainak.

Mindjárt a városi temető bejáratánál Benkő László honvéd százados nyughelyét tekinthetjük meg. Freissberger Vilmos honvéd hadnagy a szabadságharc jeles katonája is itt nyugszik. Unokája, Somogyváry Gyula, aki egy időben a budapesti rádió igazgatója és országgyűlési képviselő is volt, verseket, regényeket, színműveket írt a pesti színházak részére. Egy több ezer oldalas tetralógiában megírta a nagyapja szabadságharc idejéből való élettörténetét is. Babóthy György honvéd százados sírköve, aki a 2. Sándor gyalogezrednél harcolt a temető falánál van elhelyezve. Továbbá még itt nyugszik Rudnay János honvéd hadnagy, aki későbbiekben főszolgabíró és a Ferenc József-rend lovagja lett. Kubinyi Sándor honvéd hadnagy és Kovács Mihály honvéd százados, Polónyi János honvéd hadnagy, Kovács Vince, Mayer Antal, Pazsitzky Manó, Rudnay Jusztin, Simonyi Győző, Boróczy László, Csóka Alajos, Héray Antal és Majthényi Lajos tisztek sírjai is itt találhatóak.

Nyitra környéki közel s távolabbi falvak sírkertjeinek földjében helyezték örök nyugalomra a következő honvédeket: Justh Antalt Nagyrippény-Bófalván, Starhemberg Istvánt Köpösdön, Hohenstögh Adolfot Nyitrapereszlényben, Huszár Ferencet Nagysurányban és Rudnyánszky Károlyt Özdögén. A szabadságharc honvédeinek sírjait megtaláljuk még Aranyosmaróton, Béládon, Dicskén, Tilden, Verebélyen is. E sírok mindaddig emlékei maradnak a magyar szabadságharc hőskorának és hőseinek, amíg lesz kegyelet és közösségi emlékezet Felvidék azon magyar és szlovák faluközösségeiben, városközösségeiben, melyek temetőiben hőseink nyugszanak, és amely nem engedi a közfeledésnek e hősök csontjait kihantolni és árokpartra vetni.

A 17. század török–magyar harcoktól terhes időszaka bőven megtermette a vitéz lelkű, magyar honért cselekvő és kiálló embereket, családokat. A 18. század idején e szellem büszke örököse volt számtalan Nyitra vármegyei család is. Habár fokozatosan halványult a vitézi lét emléke a 19. század felére, 1848-ra a fentebbiek szerint is látjuk, hogy még bőven voltak olyan fiak, kik szeretteiktől távol elszántan tudtak harcolni a magyar hon, a magyar nemzet ügyéért. Ethey Gyula 20. század eleji zoborvidéki krónikásunk ezen, hazát védő vitéz lelkűség kimúlásával magyarázta Magyarország trianoni megnyirbálásának véghezvihetőségét. Az első világháború harcaiban kivézett vitézi szellem miatt sem voltak már elegendő számban családok, egyének, kik sikeresen álltak volna ki a magyar életterület olyan mértékű megnyirbálása ellen, amilyen mértékben az a trianoni döntés révén lezajlott.

Az 1848-as szabadságharc vitézi tettei bennünket Felvidéken arra ösztönözhetnek, hogy mai korunk békés lehetőségeivel élve a magyar lét megmaradásáért, a magyar jövőkép érvényesítésének sikeressége érdekében, önmagunkban újra támasszuk fel eleink 1848-ban buzgárként feltörő néhai vitézi erényeit.